

अनुक्रमणिका

परिच्छेद	अनुक्रमणिका	पृष्ठ
प्रस्तावना		ix
कार्यकारी सारांश		xi
प्रकरण I: आढावा		
1.1	राज्याची रूपरेषा	1
1.1.1	राज्याचे स्थूल राज्य उत्पन्न	1
1.2	राज्य वित्तीय लेखापरीक्षा अहवालाचा आधार आणि दृष्टीकोन	3
1.3	शासकीय लेख्यांची रचना आणि अर्थसंकल्पीय प्रक्रियेचा आढावा	4
1.3.1	वित्तव्यवस्थेचे संक्षिप्त चित्रण	7
1.3.2	शासनाची मत्ता आणि दायित्व यांचे संक्षिप्त चित्रण	8
1.4	राजकोषीय समतोल: तूट आणि एकूण ऋणांचे उद्दिष्ट साध्य करणे	9
1.4.1	मध्यम मुदतीच्या राजकोषीय धोरण विवरणपत्रातील प्रक्षेपित वित्तीय मापदंडांच्या लक्षांची चालू वर्षातील प्रत्यक्ष बरोबर तुलना	10
1.4.2	तूट/आधिक्यातील कल	11
1.4.3	भारत सरकारने ठरवून दिलेल्या मर्यादेनुसार कर्ज घेण्यासंदर्भात राज्य शासनाची कामगिरी	13
1.5	लेखापरीक्षण तपासणीनंतरची तूट	13
प्रकरण II: राज्याची वित्तव्यवस्था		
2.1	2021-22 च्या तुलनेत 2022-23 मध्ये प्रमुख राजकोषीय समुच्चयातील महत्त्वाचे बदल	15
2.2	निधीचे स्रोत आणि वापर	16
2.3	राज्याची संसाधने	17
2.3.1	राज्याची जमा	18
2.3.2	राज्याच्या महसुली जमा	18
2.3.2.1	महसुली जमांचा कल आणि वाढ	18
2.3.2.2	राज्याची स्वतःची साधनसंपत्ती	21
2.3.2.3	करेतर महसूल	23
2.3.2.4	केंद्र शासनाची हस्तांतरणे	24
2.3.3	भांडवली जमा	28
2.3.4	साधनसंपत्तीला चालना देण्याची राज्याची कार्यक्षमता	29
2.4	संसाधनांचा वापर	29
2.4.1	खर्चाची वृद्धी आणि रचना	29
2.4.2	महसुली खर्च	31
2.4.2.1	महसुली खर्चातील प्रमुख बदल	32
2.4.2.2	वचनबद्ध खर्च	33
2.4.2.3	राष्ट्रीय निवृत्तीवेतन योजनेमधील परतफेड न केलेली दायित्वे	35
2.4.2.4	अर्थसहाय्य	36
2.4.2.5	स्थानिक संस्था व इतर संस्थांना राज्य शासनाकडून वित्तीय सहाय्य	37
2.4.3	भांडवली खर्च	38

परिच्छेद	अनुक्रमणिका	पृष्ठ
2.4	2.4.3.1 भांडवली खर्चात मोठे बदल	38
	2.4.3.2 भांडवली खर्चाची गुणवत्ता	39
	2.4.4 खर्चाचा प्राधान्यक्रम	40
	2.4.4.1 उद्देश्य शीर्ष-निहाय खर्च	41
2.5	लोक लेखे	42
	2.5.1 निव्वळ लोक लेखे शिल्लक	42
	2.5.2 राखीव निधी	43
	2.5.2.1 एकत्रिकृत कर्ज निवारण निधी	43
	2.5.2.2 राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधी	43
	2.5.2.3 हमी विमोचन निधी	45
	2.5.2.4 राज्य पर्यायी वनीकरण निधी	45
	2.5.2.5 इमारत व इतर बांधकाम कामगार कल्याण उपकर	46
	2.5.2.6 केंद्रीय रस्ते व पायाभूत सुविधा निधीशी संबंधित व्यवहारांचा लेखाजोखा	46
	2.5.2.7 राज्याच्या एकत्रिकृत निधी किंवा लोक लेख्याबाहेरील निधी	46
	2.5.2.7.1 महाराष्ट्र निवारा निधी	47
2.6	लोक दायित्व व्यवस्थापन	48
	2.6.1 दायित्व रूपरेषा: घटक	49
	2.6.2 ऋणाची रूपरेषा: परिणतता आणि परतफेड	53
2.7	ऋण शाश्वतता विश्लेषण	55
	2.7.1 कर्जाऊ निधीचा उपयोग	59
	2.7.2 हमीची स्थिती - आकस्मिक दायित्वे	60
	2.7.3 रोख शिलकीचे व्यवस्थापन	61
2.8	निष्कर्ष	63
2.9	शिफारशी	64
प्रकरण III: अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन		
3.1	अर्थसंकल्प प्रक्रिया	65
	3.1.1 वित्तीय वर्षातील एकूण तरतूद, प्रत्यक्ष संवितरणे आणि बचतीचा सारांश	66
	3.1.2 भारीत आणि दत्तमत संवितरणे	66
	3.1.3 अर्थसंकल्पीय कुशलता (मार्कमनशीप)	67
	3.1.3.1 एकूण अर्थसंकल्पीय निष्पत्ती (आऊटटर्न)	67
	3.1.3.2 खर्चाच्या घटकांची निष्पत्ती	68
3.2	विनियोजन लेखे	68
3.3	अर्थसंकल्पीय आणि लेखा प्रक्रियेच्या सचोटीवर टिप्पण्या	68
	3.3.1 अनावश्यक किंवा अतिरिक्त पुरवणी अनुदाने	68
	3.3.2 आकस्मिकता निधीमधून अग्रिमे	69
	3.3.3 निधीचे अतिरिक्त/अनावश्यक पुनर्विनियोजन	70
	3.3.4 अखर्चित रक्कम आणि प्रत्यार्पित विनियोजन आणि/अथवा मोठ्या प्रमाणात बचत/प्रत्यार्पण	70
	3.3.4.1 बचतीमधील सातत्य	72
	3.3.4.2 'निरंक' खर्चासह अनुदान	72

परिच्छेद	अनुक्रमणिका	पृष्ठ
	3.3.5 अतिरिक्त खर्च व त्याचे नियमितीकरण	73
	3.3.5.1 2022-23 वर्षाशी संबंधित अतिरिक्त खर्च	73
	3.3.5.2 मागील आर्थिक वर्षामधील अतिरिक्त खर्च नियमित करणे	74
	3.3.6 भांडवली मालमत्तेच्या निर्मितीसाठी सहाय्यक अनुदाने	74
3.4	अर्थसंकल्पीय आणि लेखा प्रक्रियेच्या पारदर्शकतेवर टिप्पण्या	74
	3.4.1 एकरकमी अर्थसंकल्पीय तरतुदी	74
	3.4.2 अर्थसंकल्पातील प्रमुख धोरणात्मक घोषणा आणि अंमलबजावणी सुनिश्चित करण्यासाठी त्यांचा प्रत्यक्ष निधी	75
3.5	अर्थसंकल्पीय व लेखा प्रक्रियेच्या परिणामकारकतेबद्दल टिप्पण्या	75
	3.5.1 अर्थसंकल्पातील प्रक्षेपण आणि प्रत्यक्ष व अपेक्षित यांच्यातील तफावत	75
	3.5.2 अर्थसंकल्पीय ओघ आणि अनुदानाचे पुनरावलोकन	78
	3.5.2.1 खर्चाची घाई	78
	3.5.3 निवडक अनुदानांचे पुनर्विलोकन	80
	3.5.3.1 अनुदान एच-06 सार्वजनिक बांधकामे आणि प्रशासकीय व कार्यचालन इमारतीवरील खर्च	80
	3.5.3.2 अनुदान क्यू-03 - गृहनिर्माण	82
3.6	निष्कर्ष	85
3.7	शिफारशी	86
प्रकरण IV: लेख्यांची गुणवत्ता आणि वित्तीय प्रतिवेदन पद्धती		
4.1	व्याज देणाऱ्या ठेवी/राखीव निधीवरील व्याजाच्या संदर्भात दायित्व न फेडणे/चुकते करणे	87
4.2	निधी थेट राज्य अंमलबजावणी अभिकरणांना हस्तांतरित	88
4.3	उपयोगिता प्रमाणपत्रे सादर करण्यास विलंब	88
	4.3.1 अनुदानप्राप्त संस्थांची 'इतर' म्हणून नोंद	90
4.4	संक्षिप्त आकस्मिक देयके	90
4.5	वैयक्तिक ठेव खाती	92
4.6	गौण शीर्ष- 800 याचा अविवेकी वापर	93
4.7	मुख्य शीर्ष निलंबन व कर्ज, ठेवी आणि वित्तप्रेषण खालील थकित शिल्लक	96
	4.7.1 कर्ज, ठेवी आणि वित्तप्रेषण शीर्षांतर्गत प्रतिकूल (अॅडव्हर्स) शिल्लक	97
4.8	विभागीय आकडेवारीचा ताळमेळ न घालणे	97
4.9	रोख शिल्लकचे ताळमेळ	98
4.10	लेखांकन मानकांचे अनुपालन	98
4.11	स्वायत्त संस्थांचे लेखे/पृथक लेखापरीक्षा अहवाल सादर करणे	99
4.12	विभागीय वाणिज्यिक उपक्रम/महामंडळे/कंपन्या	101
4.13	संस्था व प्राधिकरणे यांना दिलेल्या अनुदानाचा/कर्जाचा तपशील सादर न करणे	101
4.14	कालबद्धता आणि लेख्यांची गुणवत्ता	102
4.15	गैरव्यवहार, तोटा, चोऱ्या इ	102
4.16	राज्य वित्त लेखापरीक्षा अहवालावर पाठपुरावा	103

परिच्छेद	अनुक्रमणिका	पृष्ठ
4.17	निष्कर्ष	103
4.18	शिफारशी	103
प्रकरण V: राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची आर्थिक कामगिरी		
5.1	प्रस्तावना	105
5.2	शासकीय कंपन्यांची व्याख्या	105
5.3.	लेखापरीक्षणाचे महादेश (मॅन्डेट)	105
5.4	राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या आणि वित्तीय विवरणपत्रांची स्थिती	106
5.5	राज्य सार्वजनिक उपक्रम आणि राज्याच्या स्थूल राज्य उत्पन्नामध्ये त्यांचे योगदान	107
5.5.1	राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या आर्थिक कामगिरीचा सारांश	108
5.6	राज्य सार्वजनिक उपक्रमातील गुंतवणूक आणि अर्थसंकल्पीय सहाय्य	109
5.6.1	राज्य सार्वजनिक उपक्रमांमधील समभाग धारण (इक्विटी होल्डिंग) आणि कर्ज	109
5.6.2	राज्य सार्वजनिक उपक्रमांना अर्थसंकल्पीय सहाय्य	110
5.7	राज्य सार्वजनिक उपक्रमांमधील समभाग गुंतवणुकीचे बाजार भांडवलीकरण	111
5.8	राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची पुनर्रचना, निर्गुंतवणूक आणि खासगीकरण	111
5.9	राज्य सार्वजनिक उपक्रमांना दिलेल्या थकित कर्जाचे विश्लेषण	111
5.9.1	31 मार्च 2023 रोजी थकित दीर्घ मुदतीची कर्जे	111
5.9.2	कर्जाच्या दायित्वाची पूर्तता करण्यासाठी मालमत्तेची पर्याप्तता	112
5.10	राज्य सार्वजनिक उपक्रमांकडून परतावा	112
5.10.1	राज्य सार्वजनिक उपक्रमांनी कमवलेला नफा	112
5.11	तोटा झालेले राज्य सार्वजनिक उपक्रम	114
5.11.1	झालेला तोटा	114
5.11.2	निव्वळ नफा/तोटा गुणोत्तर	116
5.11.3	राज्य सार्वजनिक उपक्रमांद्वारे देय लाभांश	116
5.12	कर्ज सेवा	117
5.12.1	व्याज व्याप्ती गुणोत्तर	117
5.13	राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची आर्थिक कामगिरी	118
5.13.1	उपयोजित भांडवलावरील परतावा	118
5.13.2	राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या इक्विटीवरील परतावा	119
5.13.3	गुंतवणुकीवरील प्रत्यक्ष परताव्याचा दर	121
5.13.4	राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या निव्वळ संपत्तीचे अपक्षरण	122
5.14	भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांची पर्यवेक्षणाची भूमिका	123
5.14.1	भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्याद्वारे राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या वैधानिक लेखापरीक्षकांची नियुक्ती	123
5.14.2	राज्य सार्वजनिक उपक्रमांद्वारे वित्तीय विवरणपत्र सादर करणे	123
5.14.2.1	वेळेत सादर करण्याची गरज	123
5.14.2.2	राज्य सार्वजनिक उपक्रमांद्वारे वित्तीय विवरणपत्र तयार करण्याची कालबद्धता	124
5.14.3	भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांचे पर्यवेक्षण - वित्तीय विवरणपत्राचे लेखापरीक्षण व पूरक लेखापरीक्षण	125
5.14.3.1	वित्तीय प्रतिवेदन संरचना	125
5.14.3.2	वैधानिक लेखापरीक्षकांद्वारे शासकीय कंपन्यांच्या वित्तीय विवरणपत्राचे लेखापरीक्षण	125
5.14.3.3	शासकीय कंपन्यांच्या वित्तीय विवरणपत्राचे पूरक लेखापरीक्षण	125

परिच्छेद	अनुक्रमणिका	पृष्ठ
5.15	भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांच्या पर्यवेक्षणाच्या भूमिकेचे परिणाम	125
5.15.1	कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 143 अन्वये राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या वित्तीय विवरणपत्राचे लेखापरीक्षण	125
5.15.2	वित्तीय विवरणपत्राची सुधारणा	126
5.15.3	लेखापरीक्षकांच्या अहवालात सुधारणा	126
5.16	व्यवस्थापन पत्रे	126
5.17	निष्कर्ष	126
5.18	शिफारशी	127

	परिशिष्ट	परिच्छेद संदर्भ	पृष्ठ
1.1	महाराष्ट्राची सामान्य माहिती	1.1	129
2.1	राज्य शासनाच्या वित्तव्यवस्थेवर आकडेवारीची समय मालिका	2.2	130
2.2	राज्याचे राजकोषीय प्राधान्य	2.3.2.2 2.3.2.3	133
2.3	कंपनीच्या लेखांशी शासकीय गुंतवणुकीचा ताळमेळ	2.4.3.2	134
3.1	अर्थसंकल्पाशी संबंधित महत्वाच्या संज्ञांची शब्दावली	3.1	135
3.2	2022-23 दरम्यान अतिरिक्त पुरवणी तरतुदींसह (₹ 10 कोटी आणि अधिक) बंद झालेली अनुदाने/विनियोजने	3.3.1	137
3.3	2022-23 दरम्यान निधीचे विनाकारण पुनर्विनियोजन	3.3.3	139
3.4	प्रत्येकी ₹ 10 कोटीपेक्षा जास्त आणि एकूण तरतुदीपेक्षा 20 टक्क्यांपेक्षा जास्त बचत दर्शविणारी अनुदाने/विनियोजने	3.3.4	142
3.5	वर्ष 2022-23 दरम्यान मोठ्या प्रमाणात (₹ 100 कोटीपेक्षा अधिक बचत असलेली) अनुदाने/विनियोजने	3.3.4	145
3.6	2018-19 ते 2021-22 दरम्यान सातत्याने ₹ 100 कोटीपेक्षा अधिक बचतीसह बंद केलेली अनुदाने	3.3.4.1	148
3.7	नियमितीकरण राहिलेला जास्तीचा खर्च	3.3.5.2	150
3.8	ज्या योजनांसाठी तरतूद (₹ 100 कोटी व त्याहून अधिक) केली होती परंतु, ती काढून घेतली किंवा कोणताही खर्च झाला नाही त्याचे तपशील	3.4.2	152
3.9	वर्ष 2022-23 दरम्यानचे तिमाही-निहाय सर्व अनुदानांचे विवरणपत्र	3.5.2.1	154
4.1	2022-23 दरम्यान भारत सरकारकडून लक्षणीय थेट हस्तांतरण प्राप्त झालेली अंमलबजावणी अभिकरणे	4.2	167
4.2	प्रलंबित उपयोगिता प्रमाणपत्रांची विभाग-निहाय विभागणी	4.3	169
4.3	2022-23 पर्यंत प्रलंबित तपशीलवार आकस्मिक देयकांचा तपशील	4.4	170
4.4	स्वायत्त संस्थांकडून लेखे/लेखापरीक्षा अहवाल सादर करण्यातील विलंब	4.11	171
4.5	लेखे अंतिम होण्याची स्थिती आणि विभागाद्वारे व्यवस्थापित व्यावसायिक आणि अर्ध व्यावसायिक उपक्रमांमध्ये शासकीय गुंतवणुकीची स्थिती	4.12	174
4.6	अफरातफर, गैरवापर इत्यादी प्रकरणांचे विभाग-निहाय/काल-निहाय विभाजन	4.15	176

	परिशिष्ट	परिच्छेद संदर्भ	पृष्ठ
4.7	शासकीय सामुग्रीची चोरी, अफरातफर/नुकसानीमुळे विभाग-निहाय/श्रेणी-निहाय शासनाला झालेल्या नुकसानीचा तपशील	4.15	177
5.1	भारताच्या नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांच्या लेखापरीक्षा अधिकार क्षेत्रांतर्गत येणाऱ्या महाराष्ट्राच्या सार्वजनिक उपक्रमांची (एसपीएसयू) यादी आणि 30 सप्टेंबर 2023 रोजी त्यांच्या वार्षिक वित्तीय विवरणपत्रांची स्थिती दर्शविणारे विवरण	5.4 व 5.14.2.2	178
5.2	30 सप्टेंबर 2023 च्या नवीनतम अंतिम वित्तीय विवरण पत्रानुसार राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची संक्षिप्त वित्तीय स्थिती आणि कार्य परिणाम	5.5.1	184
5.3	30 सप्टेंबर 2023 रोजी समाप्त होणाऱ्या तीन वर्षांचा राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या उपयोजित भांडवलावरील परताव्याचा तपशील	5.13.1	192
5.4	30 सप्टेंबर 2023 रोजी समाप्त होणाऱ्या तीन वर्षात राज्य शासनाची थेट इक्विटी गुंतवणूक असलेल्या शासकीय कंपन्या आणि वैधानिक महामंडळे यांच्याकडून इक्विटीवरील परतावा दर्शविणारे विवरण	5.13.2	200
5.5	2000-01 ते 2022-23 या कालावधीत राज्य शासनाद्वारे ओतलेल्या गुंतवणुकीच्या वर्तमान किंमतीच्या तुलनेत गुंतवणुकीचे वर्ष-निहाय तपशील दर्शविणारे विवरण	5.13.3	204
5.6	31 मार्च 2023 रोजी ऋणात्मक निव्वळ संपत्ती असणाऱ्या राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची यादी दर्शविणारे विवरण	5.13.4	206
5.7	तीन वर्षांपेक्षा अधिक काळ सतत ऋणात्मक निव्वळ संपत्ती असणाऱ्या राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची यादी दर्शविणारे विवरण	5.13.4	209
5.8	राज्य सार्वजनिक उपक्रम ज्यांना व्यवस्थापन पत्रे जारी केली गेली त्यांची यादी दर्शविणारे विवरण	5.16	210